

РЕАЛІЗАЦІЯ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОСОБИСТОСТІ ЗАСОБАМИ СТРУКТУРНО-ЛОГІЧНИХ СХЕМ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті показано як структурно-логічні схеми сприяють формуванню творчих здібностей та реалізації творчого потенціалу особистості на уроках гуманітарного циклу.

Ключові слова: *структурно-логічні схеми, творчі здібності, творчий потенціал, творча особистість.*

В умовах реформування сучасної освіти пріоритетною стає потреба підвищення загального рівня розвитку кожної особистості, її свідомості, самосвідомості та реалізації її творчого потенціалу.

Важлива роль у цьому процесі належить урокам гуманітарного циклу. Це обумовлено їх специфікою, бо, на відміну від інших навчальних дисциплін, вони не тільки збагачують знаннями та вміннями, а й сприяють вихованню національно свідомої особистості з високим творчим потенціалом.

Однією з необхідних умов розвитку такої особистості та реалізації її творчого потенціалу є використання на уроках гуманітарного циклу новітніх засобів навчання – структурно-логічних схем.

Найкращі результати в ході навчального процесу можна отримати тільки за умов оптимального поєднання різних способів висвітлення інформації: текстової та структурно-логічної. Проте на сьогодні у процесі вивчення гуманітарних дисциплін переважає лінійно-текстовий спосіб їх викладу. Ця обставина, безсумнівно, значно ускладнює підвищення якості освіти. Тому актуальним на сучасному етапі є логіко-структурний спосіб вивчення предметів гуманітарного циклу.

Мета статті – показати як структурно-логічні схеми сприяють формуванню творчих здібностей та реалізації творчого потенціалу особистості на уроках гуманітарного циклу.

Останнім часом значно зросла роль нетрадиційної наочності (у вигляді схем) й у вивченні предметів гуманітарного циклу. Вчителі-гуманітарії застосовують структурно-логічні схеми, але водночас спостерігається брак матеріалів, які б висвітлювали питання технології складання структурно-логічних схем та їх використання саме на уроках гуманітарних дисциплін. Це пов'язано, передусім, із специфічністю гуманітарних предметів, з їх емоційно-естетичним змістом, вивчати які мовою графічних схем видавалося раніше неможливим.

Застосовуючи на сучасних уроках структурно-логічні схеми, вчитель не стандартизує уроки, а працює творчо, не за шаблоном, а це свідчить про те, що структурно-логічні схеми є ще й засобом реалізації творчого потенціалу учнів.

Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу, ми можемо із впевненістю стверджувати, що в процесі створення структурно-логічних схем розвивається творчість школярів. Так, у словнику О. Єрошенко [2, с. 638] пояснюється, що “творчість – це діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення, розвитку. А “енциклопедія освіти” дає визначення “творчість школярів – це діяльність, результат якої характеризується суб’єктивною новиною, оскільки вона пов’язана із застосуванням нових знань”.

“Саме творчість являється стимулом, загострює внутрішні протиріччя і виводить особистість на новий рівень розвитку” [1, с. 3].

Одним із критеріїв розвитку творчості школярів є новизна продукту учнівської діяльності.

У роботі зі структурно-логічними схемами виокремлюємо такі рівні новизни:

- суб’єктивна новизна (учень відкриває для себе у процесі творчої взаємодії з навколишнім світом уже відомі закономірності його будови та розвитку);
- об’єктивна новизна (виконання творчих робіт на рівні авторства);
- оригінальність (специфічне відображення особистості учня у продукті його діяльності – презентація структурно-логічної схеми).

Розвиток науки про творчість привів до уточнення поняття “новизна творчого продукту”.

Відомий психолог Л. Виготський у своїх працях [4] підкреслює, що творчий тип діяльності справді спрямований на створення “нового”, проте це “нове” може бути не лише витвором нового предмета зовнішнього світу, а й побудовою розуму чи чуття, що живе й виявляється в самій людині і є “новим” відносно її системи знань, способів дій, оцінних суджень тощо. На основі такого підходу виділяється навчально-творча діяльність, для якої характерна суб’єктивність “новизни” (перевідкриття).

Вчитель прагне, щоб основне навантаження в процесі роботи зі структурно-логічними схемами здійснювалось не на пам’ять учнів, а на їх мислення, щоб основою навчання була не відтворююча діяльність учнів, а творча діяльність, щоб істотною частиною знань учні засвоювали не в готовому вигляді (зі слів учителя, підручника тощо), а в процесі самостійного пошуку інформації і способу розв’язання “нових” задач.

На основі діяльнісного підходу вчені стверджують, що лише залучення учнів до творчої діяльності забезпечує оволодіння досвідом її здійснення.

Д. Брунер, Л. Виготський, Г. Костюк, І. Лернер, В. Онищук, Я. Пономарьов, С. Рубінштейн, М. Скаткін, Н. Тализіна та багато інших підкреслюють близькість навчально-творчої діяльності та творчості взагалі [4; 7; 8; 10; 11; 12].

Так, психолог З. Калмикова [6, с. 15] вважає, що з психологічного погляду немає принципових відмінностей між продуктивним мисленням ученого, який відкриває нові, ще не відомі людству закономірності навколишнього світу, й учня, який відкриває нове лише для себе самого, тому що в основі відкриття лежать загальні психічні закономірності. Під час створення структурно-логічної схеми учень продуктивно мислить, бо постійно відкриває для себе щось нове й намагається в закодованому вигляді передати це нове іншим, реалізуючи при цьому свої творчі здібності. Він прагне виконувати різноманітні завдання творчого характеру, шукати неординарні рішення у процесі вивчення різних проблем, бажає досягти успіхів у нових ситуаціях. Завдяки роботі зі структурно-логічними схемами в учнів добре сформовані самоосвітні й комунікативні навички та вміння, розвинені всі компоненти мислення (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, класифікація, абстрагування тощо). Вони вміють мислити самостійно, критично, гнучко, оригінально.

Презентація структурно-логічної схеми передбачає забезпечення поваги до чужої думки, виявлення таких суб’єктивних якостей, як участь у діалозі та вміння робити вибір, обстоювання своєї позиції в оцінюванні фактів, подій, відкриттів. “Організація роботи зі структурно-логічними схемами разом з одержанням суми знань на-

вчає способів здобуття знань зі зростаючим ступенем самостійності, з використанням тих знань у житті, допомагає закласти підвалини креативного мислення, активної самостійної творчої роботи і на цій основі поступового переходу до самоосвітнього навчання, за якого відбувається самовдосконалення та самовираження, формування особистості з гнучким розумом, розвиненими потребами до подальшого пізнання та самостійних дій, певними навичками та творчими здібностями” [5, с. 89].

Проаналізувавши літературу, можна зазначити, що структурно-логічні схеми допомагають учням оволодіти творчою компетентністю. До творчої компетентності ми відносимо (згідно з концепцією креативності) [3, с. 13]:

- здатність до виявлення і постановки проблем;
- здатність до висловлювання великої кількості ідей;
- гнучкість – здатність висловлювання різних ідей;
- оригінальність – здатність відповідати на подразники нестандартно;
- здатність удосконалювати об’єкт, додаючи деталі;
- здатність вирішувати проблеми, тобто здатність до аналізу й синтезу.

Виходячи з вищесказаного, можна зазначити, що структурно-логічні схеми допомагають учням оволодіти творчою компетентністю, бо коло питань, які вони можуть розв’язати під час використання структурно-логічних схем і коло питань, які ми відносимо до творчої компетентності тотожні.

Оволодіваючи творчою компетентністю під час створення структурно-логічних схем, особистість у першу чергу розвиває свої творчі здібності:

- самостійне бачення проблеми (аналітичне мислення);
- уміння перенести знання, уміння, навички в нову ситуацію;
- здатність до виявлення суперечностей;
- дивергентність мислення (швидкість, гнучкість, оригінальність);
- бачення нового в знайомому об’єкті (альтернативне мислення);
- уміння комбінувати, синтезувати раніше засвоєні способи діяльності в нові (синтетичне, комбінаційне мислення).

Використовуючи структурно-логічні схеми на уроках гуманітарного циклу, ми переконалися, що в ході цього творчого процесу відбувається взаємозв’язок інтелектуально-логічних, інтелектуально-евристичних і комунікативно-творчих здібностей. Успішне виконання будь-якої діяльності залежить від поєднання різних здібностей. Інтелектуально-логічні здібності є конструюючою основою творчості, що передбачають вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати в процесі роботи зі структурно-логічними схемами. Інтелектуально-евристичні здібності спрямовані на створення нової системи дій, вихідних ідей, гіпотез, рішень і передбачають уміння бачити проблеми та суперечності, переносити знання і вміння в нові ситуації, генерувати ідеї у процесі створення структурно-логічних схем. Комунікативно-творчі здібності є умовою і способом реалізації та стимуляції творчого потенціалу учнів, що передбачають вміння співпрацювати, акумулювати творчий досвід інших, організовувати колективно творчу роботу під час створення та презентації структурно-логічних схем.

Визначено, що інтелектуально-логічні, інтелектуально-евристичні й комунікативно-творчі здібності – це підструктура творчих здібностей особистості, яка виявляється при створенні структурно-логічних схем [9, с. 9].

Під компонентами інтелектуально-логічних здібностей розуміють вміння аналізувати, синтезувати, порівнювати. Критеріями ж оцінювання є правильність, логічність, повнота і глибина суджень, висновків.

До компонентів інтелектуально-евристичних здібностей відносять вміння генерувати ідеї, висувати гіпотези, бачити проблеми й суперечності, переносити знання і вміння в нові ситуації. Критеріями оцінювання є число ідей, висунутих особистістю за одиницю часу, їх оригінальність, новизна й ефективність для вирішення творчих завдань; кількість знайдених суперечностей, сформульованих проблем за одиницю часу, їх новизна, оригінальність; гнучкість мислення.

Серед компонентів комунікативно-творчих здібностей виділяють вміння акумулювати творчий досвід інших, співпрацювати, організовувати колективну творчу навчальну діяльність. Критеріями оцінювання є ступінь товариськості, доброзичливості, взаємодопомоги в процесі спільної діяльності при вирішенні творчих завдань, швидкість оволодіння, засвоєння досвіду творчої діяльності інших і адаптація цього досвіду до себе, частота й ефективність прояву вміння розподіляти обов'язки, мобілізувати й раціонально використовувати здібності кожного члена групи в колективній навчально-творчій діяльності.

Висновки. Таким чином, структурно-логічні схеми дають можливість старшокласникам відійти від стандартів мислення, стереотипу дій, розвивають прагнення до знань, сприяють виробленню характеру людини, зумовлюють розвиток усіх трьох сфер особистості: інтелектуальної, емоційної і вольової. Уроки з використанням структурно-логічних схем набувають цінності ще й тому, що сприяють формуванню в учнів комплексу позитивних ділових якостей: уміння встановлювати особисті контакти й обмінюватися інформацією, переборювати протидію оточуючих, цінувати час.

Отже, проведення уроків з використанням структурно-логічних схем відповідає вимогам часу, сприяє розвитку творчого потенціалу старшокласників.

Список використаної літератури

1. Белова А.О. Несвідоме як джерело творчої діяльності : дис. на ... канд. філос. наук / А.О. Белова. – Донецьк, 1996. – 168 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. О.Єрошенко. – Донецьк : Глорія Трейд, 2012. – 864 с.
3. Волобуєва Т.Б. Розвиток творчої компетентності школярів / Т.Б. Волобуєва. – Х. : Основа. – 2005. – 109 с.
4. Выготский Л.С. Воображение и творчество: психологический очерк : кн. для учителя / Л.С. Выготский. – 3-е изд. – М. : Просвещение, – 1991. – 90 с.
5. Громов Е.С. Природа художественного творчества / Е.С. Громов. – М. : Мысль. – 1986. – 237 с.
6. Калмыкова З.И. Продуктивное мышление как основа обучаемости / З.И. Калмыков. – М., 1981. – С. 15.
7. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / Исаак Яковлевич Лернер. – М. : Педагогика, 1981. – 186 с.
8. Онищук В.А. Урок в современной школе : пособие для учителя / В.А. Онищук. – М. : Просвещение, 1986. – 158 с.
9. Роговенко М.М. Розвиток творчих здібностей учнів 10–11 класів у процесі навчання історії : автореф. дис. ... канд. пед. наук / М.М. Роговенко. – К., 2006. – С. 9.
10. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : Педагогика. – 1989. – Т. 2. – 328 с.
11. Скаткин М.Н. Совершенствование процесса обучения / М.Н. Скаткин. – М. : Педагогика, 1971. – 206 с.
12. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний / Нина Федоровна Талызина. – М. : Издательство московского университета, 1975. – 343 с.

Стаття надійшла до редакції 11.09.2013.

Кохан Л.В. Реализация творческого потенциала личности средствами структурно-логических схем в процессе изучения гуманитарных дисциплин

В статье показано как структурно-логические схемы способствуют формированию творческих способностей и реализации творческого потенциала личности на уроках гуманитарного цикла.

Ключевые слова: *структурно-логические схемы, творческие способности, творческий потенциал, творческая личность.*

Kokhan L. Realization of creative potential by means of flow charts of the individual while studying humanities

The article shows how flow charts contribute to the formation of creative abilities and creative potential during humanities lessons.

The scientists note that in terms of reforming of modern education a priority is need for improving the overall level of development of each individual, his consciousness, self-awareness and realization of creative potential.

An important part in this process belongs to the humanities lessons. This is due to their specificity, because, unlike other disciplines, they not only enrich the knowledge and skills, but also promote education of nationally conscious personality with high creative potential.

One of the necessary conditions for the development of such a person and realization of his/her creative potential is to use new learning tools – flow charts – at humanities lessons.

The best results in the educational process can only be obtained by the optimal combination of different ways of presenting information: textual and structural-logical ones. However, currently in the process of studying the humanities linear-textual method of presentation dominates. This, of course, greatly complicates the improvement of the quality of education. Therefore logical and structured way of studying the humanities is relevant at this stage.

Recent research suggest that flow charts provide opportunities for students to move away from standard thinking, stereotype actions, develop the desire for knowledge, promote the development of human nature, cause the development of all three spheres of personality: intellectual, emotional and volitional. Lessons where flow charts are used are becoming valuable because they develop the complex of positive business skills: the ability to make personal contacts and exchange information, to overcome the counteraction of others, to appreciate time.

The analysis of literature determines that intellectual-logical, intellectual- heuristic and social-creative abilities – it's a substructure of the creative abilities of a personality, which is found while creating flow charts.

Consequently, innovative lessons with the usage of flow charts meet the time, promote senior students' creative potential.

Key words: *flow chart (structural-logical scheme), creative abilities, creative potential, creative personality.*